

О.О. Дудоров,
доктор юридичних наук, доцент
(Луганський державний університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка)

Про місце бланкетної диспозиції кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину

Встановлення змісту конкретного складу злочину, здійснюване з урахуванням диспозиції відповідної норми Особливої частини КК України, має специфіку у випадку бланкетного способу викладення диспозиції кримінально-правової заборони. За всіх відмінностей у позиціях науковців, які досліджують феномен бланкетності у кримінальному праві, суть бланкетної диспозиції норми КК та її місце у кримінально-правовій характеристиці складу злочину визначаються в юридичній літературі приблизно однаково. Зазвичай йдеться про те, що бланкетна диспозиція кримінально-правової норми, називаючи або частково описуючи склад злочину, для з'ясування повного змісту його ознак зобов'язує правозастосувача звертатись до норм інших галузей законодавства, які конкретизують (деталізують, уточнюють) визначені у КК ознаки того чи іншого складу злочину. Правий Б.О. Курінов, який називає зафіксовані у бланкетних диспозиціях ознаки складів злочинів важливими, істотними, оскільки саме вони визначають перелік і характер кримінально караних дій, обсяг злочинної поведінки [4, 60–61].

Так, диспозиція ст. 212 КК України носить описово-бланкетний характер: з одного боку, ця диспозиція чітко вказує на суб'єкта злочину, форму вини і суспільно небезпечні наслідки, з іншого – вона робить необхідним звернення до чинного податкового законодавства, яке, визначаючи правила поведінки учасників податкових правовідносин, закріплює коло обов'язкових платежів, що входять у систему оподатку-

вання, встановлює конкретних платників, їх обов'язки, строки і механізм виконання податкових зобов'язань, ставки і пільги щодо податків і зборів, а це врешті-решт визначає специфіку злочинних діянь, які означають ухилення від оподаткування. Відсутність звернення до норм податкового законодавства унеможливує застосування ст. 212 КК, що підтверджує її бланкетну природу, засвідчує, що ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів є злочином із змішаною (кримінально-правовою та податково-правовою) протиправністю.

Положення нормативних актів інших галузей законодавства, до яких відсилає бланкетна диспозиція норми КК, стають “клітинкою” кримінально-правової матерії (А.В. Наумов), використовуються у кримінально-правовому регулюванні (О.М. Бібік), включаються до складу логічної кримінально-правової норми (В.П. Коняхін), деталізують ознаки складу злочину із змішаною протиправністю при тому, що самостійної підстави кримінальної відповідальності не утворюють (М.І. Пікуров). І.В. Шишко, яка здійснила фундаментальне дослідження проблеми бланкетності стосовно злочинів у сфері економічної діяльності (глава 22 КК РФ), специфіку бланкетного способу викладення диспозиції норми КК вбачає в описанні елементів складу злочину за допомогою узагальнюючих ознак та ознак-понять, які є “законодаваними” (їх зміст логічно не впливає із самої диспозиції кримінально-правової норми), а тому для з'ясування потребують звернення до пов'язаних із

кримінальним інших галузей законодавства [6, 54–63]. Принагідно зауважу, що питання про галузеву належність нормативних актів, безпосередньо пов'язаних із бланкетними диспозиціями норм КК, вирішується в літературі суперечливо: частина науковців визнає такі акти джерелами кримінального права (зокрема Л.Д. Гаухман, В.П. Коняхін, А.В. Наумов, В.О.Навроцький, С.С. Пирвагідов, Ю.Є. Пудовочкін, П.С. Яні), інші вчені заперечують тезу про “кримінально-правову належність” нормативних актів, до яких відсилають бланкетні диспозиції (О.М. Бібік, С.Г. Келіна, Л.Л. Кругліков, М.І. Пікуров, І.В. Шишко та інші).

З урахуванням того, що умови притягнення до кримінальної відповідальності за злочини із змішаною протиправністю одночасно визначаються як КК, так й іншими нормативними актами, теза про підпорядковану, допоміжну роль останніх, яка, так би мовити, панує в юридичній літературі, видається небезспірною. Як слушно зазначає М.І. Пікуров, застосування кримінально-правової норми із бланкетною диспозицією неможливе без одночасної юридичної оцінки вчиненого діяння з точки зору норми іншої галузі права. При кваліфікації злочинів із змішаною протиправністю повинні встановлюватись ознаки, які містяться не лише у кримінальному законі, а й в інших нормативних актах, і за ступенем обов'язковості встановлення ці ознаки є однаковими [5, 385]. Невипадково Пленум Верховного Суду України у роз'ясненнях, присвячених застосуванню норм КК із бланкетними диспозиціями, неодноразово наголошував на тому, що питання про кримінальну відповідальність особи у таких випадках слід вирішувати з обов'язковим урахуванням нормативних актів, до яких відсилають бланкетні диспозиції норм КК (наприклад, п. 27 постанови від 25 квітня 2003 р. № 3 “Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності”, п.2 постанови від 10 грудня 2004 р. № 17 “Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля”). Викладене вище дозволяє зробити

висновок про те, що не варто протиставляти такі звороти, як визначення меж злочинної поведінки та встановлення дійсного обсягу злочинної поведінки, позначеної нормами КК із бланкетними диспозиціями, адже з точки зору кримінально-правової оцінки скоєного таке протиставлення нічого не дає.

Існування кримінально-правових норм із бланкетними диспозиціями призводить до того, що чимало ознак складів злочинів (господарських, екологічних, транспортних, проти безпеки виробництва тощо) визначаються не лише КК, а й іншими нормативними актами, які не є законом про кримінальну відповідальність і серед яких можуть зустрічатись як закони, так і підзаконні акти. Наприклад, застосовуючи ст. 232¹ КК України, яка передбачає відповідальність за розголошення та використання інсайдерської інформації, ми повинні враховувати те, що належність інформації до інсайдерської згідно з ч. 4 ст. 44 Закону “Про цінні папери та фондовий ринок” визначається Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. На результативність кримінально-правової протидії інсайдерським зловживанням в сучасних умовах негативним чином впливає зокрема та обставина, що у прийнятому у порядку делегування повноважень законодавцем рішенні ДКЦПФР від 21 листопада 2006 р. № 1344 “Про визначення інформації, яка належить до інсайдерської” фігурує занадто вузький перелік відповідних відомостей.

Сказане наводить на думку про те, що стосовно злочинів, передбачених кримінально-правовими нормами із бланкетними диспозиціями, законодавча вказівка про визначення злочинності діяння тільки Кримінальним кодексом (ч. 3 ст. 3 КК України) є занадто категоричною. Вважаю за доречне нагадати, що у справі про зворотню дію кримінального закону в часі Конституційний Суд України визнав такою, що суперечить п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, можливістю зміни кримінального закону підзаконними нормативними актами, на які посилається бланкетна диспозиція статті КК, зокрема постановами Верховної

Ради України, указами Президента України та актами Кабінету Міністрів України. Якщо буквально сприйняти наведену аргументацію, бути послідовним до кінця і виходити з конституційно-правового припису про визначення злочину виключно законом, то взагалі можна дійти досить несподіваного висновку про неконституційність існування кримінально-правових норм із бланкетними диспозиціями.

Подібні претензії адресує російському законодавцю Л.Д. Гаухман, на погляд якого відсутність у КК РФ вказівки на те, що у разі застосування його норм з бланкетними диспозиціями обов'язковим є врахування інших галузей законодавства, в яких визначені ознаки складів злочинів, спотворює уявлення про коло джерел кримінального права. Існування бланкетних диспозицій означає, на думку науковця, ніщо інше, як делегування належного лише законодавцю права встановлювати, скасовувати або змінювати злочинність і караність діянь міністерствам і відомствам – органам виконавчої влади, які дістають можливість безпосередньо впливати на розширення або обмеження сфери застосування кримінальної відповідальності. У такому посяганні на виняткову прерогативу законодавця дослідник вбачає елементи поліцейської держави – антиподу правової держави [1, 24; 2, 22–23; 3, 245–246].

На моє глибоке переконання, не варто вбачати панацею у досягненні такого стану нормативного регулювання, за якого бланкетні диспозиції норм КК відсилатимуть лише до законів. Наведу всього один приклад, який показує неможливість такого стану речей. Кваліфікуючи вчинене за ст. 231 і ст. 232 КК України, які визнають злочинами незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять у тому числі комерційну таємницю, не можна не брати до уваги те, що відповідно до ст. 36 Господарського кодексу України склад і обсяг відомостей, які становлять комерційну таємницю, визначаються суб'єктом господарювання. За великим рахунком документ (джерело), до якого потрібно звертатись у порядку

застосування норми КК із бланкетною диспозицією, як цілком обгрунтовано зауважує І.В. Шишко [7, 83–84], залежить виключно від того, у чиєму віданні знаходиться правове регулювання тих суспільних відносин, що охороняються відповідною нормою Особливої частини КК. Якщо вітчизняний законодавець, керуючись певними міркуваннями, вирішив, що визначення переліку відомостей, які становлять інсайдерську інформацію, є компетенцією ДКЦПФР, я б не став вбачати у цьому прояв “поліцейської держави”. У плані ефективності кримінально-правової охорони нормального функціонування фондового ринку за допомогою ст. 232¹ КК принципове значення має не те, ДКЦПФР у своєму рішенні чи законодавець безпосередньо у Законі “Про цінні папери та фондовий ринок” визначив перелік інсайдерської інформації, а те, наскільки цей перелік є виваженим і кваліфікованим, а так само чи доведений він до відома учасників фондового ринку. Разом із тим принцип законності у випадку, коли бланкетна диспозиція норми КК відсилає до підзаконного нормативного акту, зобов'язує правозастосувача з'ясувати, чи відповідає цей акт відповідному закону.

При всіх вадах існування бланкетності у кримінальному праві ґрунтується на системному характері права і взаємозв'язку його галузей і норм, відповідає вимогам стабільності і компактності КК, а тому є не просто доцільним, а неминучим. За таких обставин зусилля доктрини мають спрямовуватись на розв'язанні тих зловбодених проблем бланкетності, які у теоретичному і практичному аспектах є найбільш значущими, а саме: пошук шляхів зниження рівня бланкетності диспозицій кримінально-правових заборон; визначення місця посилення на нормативні акти, які не є кримінальним законом, у правозастосовних актах і з'ясування того, яким чином здійснювати таке посилення у випадку неоднозначності положень регулятивного законодавства; дослідження впливу змін, яких зазнають пов'язані з бланкетними диспозиціями нормативні акти, на зміст ознак конкретних

складів злочинів і можливість тлумачення поліпшення правового становища особи внаслідок таких змін як опосередкованої декриміналізації або як зміни обстановки; встановлення змісту умислу у злочинах, передбачених нормами КК із бланкетними диспозиціями, а так само специфіки юридичної помилки при вчиненні злочинів із змішаною протиправністю.

Насамкінець зазначу, що вирішення проблеми бланкетності у кримінальному праві, на мою думку, лежить як у площині вдосконалення КК (збільшення питомої ваги описового елемента в описово-бланкетних диспозиціях норм КК, закріплення у них достатньої кількості криміноутворюючих ознак), так і в площині, не пов'язаній із вдосконаленням кримінального закону. Це підвищення фахового рівня та поглиблення спеціалізації працівників правозастосовних органів, оперативне видання якісних науково-практичних коментарів до найбільш проблемних в аспекті бланкетності розділів КК України і, вочевидь, підвищення статусу результатів проведення так званих "правових експертиз" у кримінальних справах про злочини, передбачені нормами КК із бланкетними диспозиціями.

Список літератури:

1. *Гаухман Л.Д.* Нужен новый УК РФ / Л.Д. Гаухман // Законность. – 1998. – № 7.
2. *Гаухман Л.Д.* Нужна ли правовая экспертиза по уголовным делам / Л.Д. Гаухман // Законность. – 2000. – № 4.
3. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М.: АО "Центр ЮрИнФОР", 2001.
4. *Куринов Б.А.* Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М.: Изд-во МГУ, 1976.
5. *Пикуров Н.И.* Особенности применения норм уголовного права с учетом его системных свойств / Н.И. Пикуров // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия / Сборник научных трудов под ред. д.ю.н., проф. Н.А. Лопашенко. – Саратов, Саратовский Центр по исследованию организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2005.
6. *Шишко И.В.* Экономические правонарушения: Вопросы юридической оценки и ответственности / И.В. Шишко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004.
7. *Шишко И.В.* Вказана праця. – С. 83–84.